

SKOLINTĄ KAMIENĄ TURINČIŲ YPATYBIŲ PAVADINIMŲ DARYBA

Derivation of *nomina qualitatis* on borrowed stems

Anotacija. Šiame straipsnyje tiriama hibridinių vedinių, pvz., *banal-um-as* ← *banal-us, -i*, priklausančių ypatybių pavadinimų darybos kategorijai, daryba. Siekiama išsiaiškinti, kiek skolintus kamienus turintys ypatybių pavadinimai darybiškai yra įvairūs, kiek darybos pakopų jie turi. Atskiras dėmesys skiriamas indigenių ir skolintų priesagų funkcijoms hibridinių vedinių pamatiniuose žodžiuose. Tyrimui pasirinktas *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* ir *Lietuvių mokslo kalbos tekstynas*. Atlikus analizę paaiškėjo, kad ypatybių pavadinimai su skolintais kamienais darybiškai nėra labai įvairūs, nes yra padaryti tik su trimis indigeniomis priesagomis, t. y. *-umas, -ybė* ir *-ystė*. Hibridiniai priesagų *-umas* ir *-ybė* vediniai dažniau remiasi skolintais būdvardžiais, o priesagos *-ystė* vediniai – daiktavardžiais. Skolintą kamieną turintys vediniai dažniausiai yra dviejų darybos pakopų. Darybiškai skaidžiuose koreliaciniuose priesagų vediniuose skolintas priesagas siūloma sinchroniškai laikyti darybinėmis (*form-al-us, -i* ← *form-a*).

Raktažodžiai: lietuvių kalba; hibridiniai vediniai; koreliaciniai vediniai; skoliniai; darybos pakopa; darybinė priesaga; adaptacinė priesaga.

Abstract. This paper investigates the derivation of hybrid derivatives, such as *banal-um-as* ‘banality’ ← *banal-us, -i* ‘banal’, that belong to the derivational category of *nomina qualitatis*. The aim is to find out how different *nomina qualitatis* with the borrowed stems are from the perspective of derivation, how many derivation steps they consist of. Special attention is paid to the functions of indigenous and borrowed suffixes in the borrowed bases of hybrid derivatives. The study was carried out using the *Corpus of the Contemporary Lithuanian Language* and the *Corpus of Academic Lithuanian*. The analysis shows that *nomina qualitatis* with borrowed stems are not very diverse in terms of derivation, as they are formed with only three indigenous suffixes, i.e. *-umas, -ybė* and *-ystė*. The hybrid suffixed *-umas* and *-ybė* derivatives are usually derived from adjectives, whereas the suffixed *-ystė* derivatives are usually derived from nouns. Derivatives with borrowed stems commonly consist of two derivation steps. In morphologically decomposable correlative derivatives borrowed suffixes are suggested to be synchronically regarded as derivational (*form-al-us, -i* ‘formal’ ← *form-a* ‘form’).
Keywords: Lithuanian; hybrid derivatives; correlative derivatives; borrowings; derivation steps; derivational suffix; adaptational suffix.

Įvadas

Tyrimo objektas – 1723 skolintą kamieną turintys ypatybių pavadinimai. Remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT¹) ir *Lietuvių mokslo kalbos tekstyno* (CorALit²) medžiaga siekiama sinchroniniu aspektu ištirti hibridinių vedinių, priklausančių ypatybių pavadinimų darybos kategorijai, darybą. Siekiama išsiaiškinti, kiek skolintus kamienus turintys ypatybių pavadinimai darybiškai yra įvairūs, kiek darybos pakopų jie turi. Atskiras dėmesys skiriamas priesagų funkcijoms hibridinių vedinių pamatiniuose žodžiuose.

Ypatybių pavadinimai (vardažodžių abstraktai) – tai tokie daiktavardžiai, kurie su priesagomis ar galūnėmis dažniausiai yra išvesti iš būdvardžių, rečiau – iš daiktavardžių. Šiai darybos kategorijai priklauso vediniai, kuriais pavadinamos atsietos konkrečių tikrovės dalykų ypatybės, žmonių veiklos sritys (DLKG₄, 100; Keinys 2005, 52; Keinys 1999, 45; LKG 1, 306).

Hibridiniais vediniais laikomi žodžiai, turintys skolintą pamatinį žodį³ ir indigenią priesagą, pvz., *autentišk-um-as* ← *autentišk-as, -a*. Hibridinių vedinių, priklausančių ypatybių pavadinimų⁴ darybos kategorijai, daryba tam tikrais aspektais yra tirta Inčiuraitės-Noreikienės (2017) disertacijoje.

Skiriamos dvi skolinių kategorijos: 1) skoliniai, kalboje funkcionuojantys kaip paprastieji žodžiai, pvz., *motyv-as, manier-a*; 2) skoliniai, kalboje funkcionuojantys kaip vediniai, atsiradę dėl darybinių santykių, susidariusių su skolintais bendrašakniais žodžiais, pvz., *retor-ik-a* ← *retor-ius, -ė*. Pastarieji skoliniai vadinami koreliaciniais vediniais (plačiau apie juos žr. Urbutis 2009, 292–293, plg. Marchand 1969, 218–219). Darybiškai skaidžiuose koreliaciniuose priesagų vediniuose skolintas priesagas siūloma sinchroniškai laikyti darybinėmis (*form-al-us, -i* ← *form-a*).

Hibridiniams ir koreliaciniams vediniams taikyta sinchroninė darybinė žodžių analizė (plačiau žr. Urbutis 2009, 40–41). Naudoti aprašomasis ir lyginamasis tyrimo metodai. Taip pat buvo taikomas skaičiavimo metodas.

¹ Šį tekstyną sudaro grožinė ir negrožinė literatūra, administracinė literatūra, publicistika ir sakinė kalba.

² Šį tekstyną sudaro įvairių mokslo sričių – biomedicinos, humanitarinių, socialinių, fizinių mokslų, technologijų – leksika.

³ Senieji skoliniai į tyrimo imtį nepateko.

⁴ Apie ypatybių pavadinimų darybą *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* plačiau žr. Aleksaitė 2018.

Skolintą kamieną turinčių ypatybių pavadinimų daryba

Ypatybių pavadinimai su skolintais kamienais darybiškai nėra labai įvairūs, nes yra padaryti tik su trimis priesagomis, t. y. *-umas*, *-ybė* ir *-ystė* (žr. 1 lentelę). Priesaga *-umas* – tai dariausias vardažodžių abstraktų afiksas, dedamas tiek prie indigenių (plg. DLKG₄, 100; LKG 1, 306), tiek prie skolintų kamienų (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Ypatybių pavadinimų skaičius DLKT ir CorALit

Ypatybių pavadinimų priesaga	Vedinių skaičius (skolintas kamienas + indigeni priesaga)	
<i>-umas</i>	1481	85,95%
<i>-ystė</i>	129	7,49%
<i>-ybė</i>	113	6,56%
Iš viso:	1723	100%

Analizuojant ypatybių pavadinimus su skolintais kamienais pasitaikė tik trys iš daiktavardžių išvesti žodžiai, pvz.: *agoral-um-as* ← *agoral-as* ‘bendrų politinių požiūrių, įsitikinimų, politinių utopijų paveiktų asmenų sueiga’⁵, *invalid-um-as* ← *invalid-as*, *barbar-um-as* ← *barbar-as*. Absoliuti dauguma priesagos *-umas* vedinių yra daromi iš būdvardžių, turinčių priesagą *-iškas*, *-a* (929 iš 1481, arba 62,73%). 9,52% (141 iš 1481) vedinių remiasi koreliaciniais priesagos *-alus*, *-i* vediniais, 8,17% (121 iš 1481) – darybiškai neskaidžiais būdvardžiais, 7,09% – būdvardžiais, turinčiais priesagą *-ingas*, *-a* (105 iš 1481), o 6,95% (103 iš 1481) – būdvardžiais, turinčiais priesagą *-yvus*, *-i*. Mažiausia yra vedinių, padarytų iš dalyvių (82 iš 1481, arba 5,47%). 4,66% ypatybių pavadinimų remiasi neveikiamaisiais būtojo laiko dalyviais, 0,81% – esamojo laiko dalyviais ir tik vienas vedinys yra padarytas iš reikiamybės dalyvio (žr. 2 lentelę).

Darybinė analizė atliekama remiantis 2 lentelėje pateiktą vedinių pasiskirstymu pagal pamatinius žodžius, pasižyminčius įvairove. Priesagos *-umas* vediniai linkę remtis darybiškai skaidžiais būdvardžiais, turinčiais priesagą *-iškas*, *-a*, išskyrus 2 pavyzdyje pateiktą vedinį. Atkreiptinas dėmesys, kad daugelyje hibridinių vedinių galima įžvelgti dvi darybos pakopas (1). Hibridinių vedinių darybiškai skaidžiuose pamatiniuose žodžiuose (1) indigeni priesaga *-iškas*, *-a* atlieka darybinę funkciją, nes lietuvių kalboje vartojami

⁵ <http://www.elibrary.lt/resursai/Mokslai/VU/Sociologija/200601.pdf> (2022-06-24).

2 lentelė. Priesagos *-umas* vedinių pasiskirstymas pagal pamatinius žodžius

Pamatiniai žodžiai	Pamatinių žodžių skaičius	
Priesagos <i>-iškas, -a</i> vediniai	929	62,73%
Priesagos <i>-alus, -i</i> vediniai	141	9,52%
Darybiškai neskaidūs pamatiniai žodžiai	121	8,17%
Priesagos <i>-ingas, -a</i> vediniai	105	7,09%
Priesagos <i>-yvus, -i</i> vediniai	103	6,95%
Neveikiamieji būtojo laiko dalyviai	69	4,66%
Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai	12	0,81%
Reikiamybės dalyviai	1	0,07%
Iš viso:	1481	100%

skolinti jų pamatiniai žodžiai *akadem-ij-a, centr-as, eleg-ij-a, retor-ik-a*. Koreliaciniame vedinyje *retor-ik-a* siūloma sinchroniškai įžiūrėti darybos opoziciją su skolintu žodžiu *retor-ius, -ė* ir skolintą priesagą *-ik-* laikyti darybine. 2 pavyzdyje hibridinio vedinio pamatinis žodis nėra darybiškai skaidus, todėl indigenios priesagos *-iškas, -a* funkcija būdvardyje⁶ yra adaptacinė, pvz.:

- (1) *akademišk-um-as* ← *akadem-išk-as, -a* ← *akadem-ij-a, centrišk-um-as* ← *centr-išk-as, -a* ← *centr-as, elegišk-um-as* ← *eleg-išk-as, -a* ← *eleg-ij-a, retorišk-um-as* ← *retor-išk-as, -a* ← *retor-ik-a* ←⁷ *retor-ius, -ė*;
- (2) *drastišk-um-as* ← *drastišk-as, -a*.

Priesagos *-umas* vediniai remiasi darybiškai skaidžiais koreliaciniais priesagos *-alus, -i* vediniais (3). Minėtuose vediniuose matyti dvi darybos pakopos. Koreliacinius priesagos *-alus, -i* būdvardžius, adaptuotus taikant tiesioginio įterpimo strategiją⁸ (ang. *direct insertion strategy*, plačiau žr. Wohlge-

⁶ Plačiau apie skolintų dabartinės lietuvių kalbos būdvardžių morfologinę adaptaciją žr. Pakerys 2016.

⁷ Paprasta rodyklė skiriasi nuo punktyrinės. Paprasta rodyklė rodo darybos ryšį tarp vedinio ir pamatinio žodžio, o punktyrinė – darybos ryšį tarp koreliacinio vedinio ir pamatinio žodžio.

⁸ Žodis į morfologinę sistemą yra įtraukiamas pasitelkiant adaptacines fleksijas (plg. Wohlgemuth 2009, 94ff). Pavyzdžiui, adaptacinę fleksiją įgyja iš prancūzų kalbos kilę būdvardžiai: *alternatyv-us, -i* (plg. pranc. *alternative*), *banal-us, -i* (plg. pranc. *banal*), *delikat-us, -i* (plg. pranc. *délicat*) (Inčiuraitė-Noreikienė 2017, 81).

muth 2009), galima būtų laikyti darybiškai skaidžiais, nes kalboje recipien-tėje jie turi skolintus pamatinius žodžius. Priesagos *-umas* vedinių darybiškai skaidžiuose pamatiniuose žodžiuose siūloma sinchroniškai išvelgti darybos opoziciją su skolintais daiktavardžiais ir skolintą priesagą *-al-* laikyti darybi-ne, pvz.:

- (3) *formal-um-as* ← *form-al-us*, *-i* ← *form-a*, *muzikal-um-as* ← *muzik-al-us*, *-i* ← *muzik-a*, *normal-um-as* ← *norm-al-us*, *-i* ← *norm-a*, *paradoksal-um-as* ← *paradok-sal-us*, *-i* ← *paradoks-as*.

Priesagos *-umas* vediniai gali remtis ir darybiškai neskaidžiais skolintais pamatiniais žodžiais (4). Tokiais atvejais hibridiniai priesagų vediniai yra tik vienos darybos pakopos. Minėtų vedinių pamatiniai žodžiai adaptuoti taikant tiesioginio įterpimo strategiją, pvz.:

- (4) *banal-um-as* ← *banal-us*, *-i*, *global-um-as* ← *global-us*, *-i*, *letal-um-as* ← *le-tal-us*, *-i*, *sakral-um-as* ← *sakral-us*, *-i*, *adityv-um-as* ← *adityv-us*, *-i*, *sensityv-um-as* ← *sensityv-us*, *-i*.

Kiek mažiau priesagos *-umas* vedinių remiasi būdvardžiais, turinčiais priesagą *-ingas*, *-a*. Atkreiptinas dėmesys, kad daugelyje daiktavardžių, besimeriančių priesagos *-ingas*, *-a* vediniais, galima išvelgti dvi darybos pakopas (5), išskyrus vieną atvejį (6). Hibridinių vedinių darybiškai skaidžiuose pamatiniuose žodžiuose indigeni priesaga *-ingas*, *-a* atlieka darybinę funkciją, nes lietuvių kalboje vartojami jų skolinti pamatiniai žodžiai *baz-ė*, *efekt-as*, *evoliuc-ij-a*, *melod-ij-a*. 6 pavyzdyje hibridinio vedinio pamatinis žodis nėra darybiškai skaidus, todėl indigenios priesagos *-ingas*, *-a* funkcija būdvardyje yra adaptacinė, pvz.:

- (5) *bazing-um-as* ← **baz-ing-as*, *-a* ← *baz-ė*, *efekting-um-as* ← *efekt-ing-as*, *-a* ← *efekt-as*, *evoliucing-um-as* ← *evoliuc-ing-as*, *-a* ← *evoliuc-ij-a*, *meloding-um-as* ← *melod-ing-as*, *-a* ← *melod-ij-a*;
 (6) *elasting-um-as* ← *elasting-as*, *-a*.

Beveik 7% daiktavardžių, turinčių priesagą *-umas*, remiasi darybiškai skaidžiais koreliaciniais priesagos *-yvus*, *-i* vediniais. 7 pavyzdyje matyti, kad hibridiniai vediniai yra dviejų darybos pakopų. Priesagos *-yv-* būdvardžius, adaptuotus taikant tiesioginio įterpimo strategiją, čia siūloma laikyti darybiškai

skaidžiais, nes lietuvių kalba turi skolinių, kuriuos galima būtų laikyti jų pamatiniais žodžiais, pvz.:

- (7) *defektyv-um-as* ← *defekt-yv-us*, *-i* ← *defekt-as*, *instinktyv-um-as* ← *instinktyv-us*, *-i* ← *instinkt-as*, *subjektyv-um-as* ← *subjekt-yv-us*, *-i* ← *subjekt-as*.

Paskutinė pamatinių žodžių grupė yra dalyviai⁹, su jais šiame straipsnyje tiriamų priesagos *-umas* vedinių pasidaryta mažiausiai. Šios priesagos vediniai labiau linkę remtis neveikiamaisiais būtojo laiko dalyviais (8). Rečiau vediniai daromi iš neveikiamųjų esamojo laiko dalyvių (9) ir tik vienas vedinys padarytas iš reikiamybės dalyvio¹⁰ (10). Priesagos *-umas* vediniai, pasidaryti iš dalyvių, neišsiskiria didesniu darybos pakopų skaičiumi. 8–9 pavyzdžiuose matyti dvi darybos pakopos, o 10 – trys. Hibridinių vedinių pamatiniuose žodžiuose priesaga *-uoti* gali būti tiek darybinė, pvz., *disciplin-uo-ti* ← *disciplin-a*, tiek adaptacinė,¹¹ pvz., *fiksuoti*:

- (8) *disciplinuot-um-as* ← *disciplin-uot-as*, *-a* (*disciplinuo-ti*) ← *disciplin-a*, *diversifikuot-um-as* ← *diversifik-uot-as*, *-a* (*diversifikuo-ti*) ← *divers-ij-a*, *fiksuot-um-as* ← *fiksuot-as*, *-a* (*fiksuo-ti*);
- (9) *integruojam-um-as* ← *integruojam-as* (*integruo-ti*), *komunikuojam-um-as* ← *komunikuojam-as* (*komunikuo-ti*), *konstatuojam-um-as* ← *konstatuojam-as* (*konstatuo-ti*);
- (10) *neinformuotin-um-as* ← *neinformuotin-as* (*neinformuo-ti*) ← *ne-informuoti* ← *informuo-ti*.

Žvelgiant į hibridinius priesagos *-umas* vedinius iš darybos perspektyvos galima teigti, kad didžioji dalis vedinių yra padaryti iš daugiaskiemenių (neo)klasikinių¹² būdvardžių, kurie paprastai išvedami iš daiktavardžių (*antidemokratišk-um-as* ← *antidemokratišk-as*, *-a* ← *antidemokrat-as*, *-ė*¹³, plg. indigenius vedinius: *aukštaitišk-um-as* ← *aukštaitišk-as*, *-a* ← *aukštait-is*, *-ė*).

⁹ Plačiau apie priesagos *-umas* vedinius, besiremiančius dalyviais, žr. Keinys 2005, 54–55.

¹⁰ Veiksmažodinė reikiamybės forma (reikiamybės dalyvis) daroma iš bendraties kamieno su priesaga *-tin-as*, *-a*, pvz.: *neš-tin-as* ← *nešti*, *minė-tin-as* ← *minėti* (DLKG₄, 354).

¹¹ Plačiau apie darybines ir adaptacines priesagų *-uoti* funkcijas žr. Pakerys 2013.

¹² Neoklasikinius žodžius sudaro lotynų ir/ar graikų kalbų kilmės morfemos, plačiau apie jas žr. Inčiuraitė-Noreikienė 2017.

¹³ Neatmetama ir tokia darybos seka: *antidemokratišk-um-as* ← *anti-demokratiškas*, *-a* ← *demokrat-išk-as*, *-a* ← *demokrat-as*, *-ė*.

Daugiaskiemeniškumas yra vienas iš neoklasikinės leksikos¹⁴ bruožų, nes žodžiai iš kalbos donorės į kalbą recipientę patenka su skolintais formantais (pvz.: *-at-*, *-yv-*), prie kurių vėliau pridėdamos dar ir indigenios darybinės priesagos.

Tarp priesagos *-umas* vedinių pasitaiko konkurencijos atvejų¹⁵, kai konkuruoja morfologiniu požiūriu vienodai sudėtingo pamatinio kamieno hibridiniai vediniai (11) arba vediniai, kurie skiriasi morfologiškai – turi vieną arba dvi indigenias priesagas (12). Konkuruojančiuose vediniuose matyti viena darybos pakopa. Pažymėtina, kad konkuruojančių hibridinių vedinių pamatiniai žodžiai darybiškai nėra skaidūs, todėl priesagos *-iškas*, *-a* ir *-ingas*, *-a* yra laikomos adaptacinėmis, pvz.:

- (11) *tolerantišk-um-as* ← *tolerantišk-as*, *-a* / *toleranting-um-as* ← *toleranting-as*, *-a*;
 (12) *fatališk-um-as* ← *fatališk-as*, *-a* / *fatal-um-as* ← *fatal-us*, *-i*.

Taikant tiesioginę įterpimo strategiją klasikinių kalbų kilmės žodžiai patenka į kalbą recipientę. Pritaikius netiesioginę įterpimo strategiją¹⁶ (ang. *indirect insertion strategy*, plačiau žr. Wohlgemuth 2009) kalboje randasi hibridinių vedinių, kuriuose priesagos atlieka darybinę funkciją. Pasitaiko konkurencijos atvejų, nes priesaga pridėdama prie pamatinio kamieno, turinčio svetimos kilmės darybinį afiksą. Vėliau pastarasis pamatiniame kamienne yra pašalinamas, pvz., *teatratiškumas* / *teatriškumas*, plg. priesagos *-umas* vedinių semantiką: *Garsaus amerikiečių režisieriaus Mike'o Nicholso ekranizuota Patricko Marberio drama neišvengė teatrališkumo* (DLKT) / *Aptarti B. Sruogos dramų teatrališkumo aspektai, Lietuvos teatro vizija, nacionalinių savitumų aspektas, teatro samprata, Lietuvos teatruose statyti B. Sruogos spektakliai* (DLKT). Kitų skolintų darybinių afiksų (*-yv-*, *-ist-*) eliminavimo priežastis, ko gero, taip pat yra kalbos norminimas (dviejų priesagų vengimas). Konkuruojantys vediniai, turintys skirtingus pamatinius žodžius, darybiškai glaudžiai santykiauja su skolintais žodžiais: *ceremonišk-um-as* ← *ceremon-išk-as*, *-a* ←

¹⁴ Neoklasikinę leksiką sudaro iš klasikinių kalbų kilę žodžiai. Plačiau apie ją žr. Inčiuraitė-Noreikienė 2017, 32–47.

¹⁵ Plačiau konkuruojančius hibridinius indigenios priesagos *-umas* vedinius žr. Inčiuraitė-Noreikienė 2022.

¹⁶ Žodis į morfologinę sistemą yra įtraukiamas pasitelkiant lietuviškus darybos formantus.

ceremon-ij-a / ceremoning-um-as ← *ceremon-ing-as*, *-a* ← *ceremon-ij-a / ceremonial-um-as* ← *ceremonial-us*, *-i* ← *ceremon-ial-as* ← *ceremon-ij-a*.

Vos keliolika vedinių daugiau yra pasidaryta su priesaga *-yst-ė*¹⁷ nei su priesaga *-ybė*. Beveik visi iš daiktavardžių išvesti šios priesagos abstraktai remiasi asmenų pavadinimais (115 iš 129, arba 89,15%) ir žymi pagrindiniu žodžiu pasakytam asmeniui būdingą ypatybę, padėtį, verslą, pasielgimą (DLKG₄, 102; LKG 1, 310). Nors daugelis vedinių yra pirmos darybos pakopos, kai kuriuose jų, pavyzdžiui, *bankinink-yst-ė* ir *intelektual-yst-ė*, galima būtų išvelgti dvi darybos pakopas. Pastarasis vedinys remiasi koreliaciniu vediniu laikytinu priesaginiu daiktavardžiu *intelektual-as*, *-ė*. Skolintą priesagą *-ual-* siūloma sinchroniškai laikyti darybine, nes kalboje recipientėje vartojamas skolintas pamatinis žodis *intelekt-as*, pvz.:

- (13) *agronom-yst-ė* ← *agronom-as*, *-ė*, *aktor-yst-ė* ← *aktor-ius*, *-ė*, *ambasador-yst-ė* ← *ambasad-or-ius*, *-ė* ← *ambasad-a*, *orakul-yst-ė* ← *orakul-as*; *bankinink-yst-ė* ← *bank-inink-as*, *-ė* ← *bank-as*, *intelektual-yst-ė* ← *intelekt-ual-as*, *-ė* ← *intelekt-as*.

Šiai grupei priklauso vediniai, turintys dvi indigenias priesagas – *-inink-* ir *-yst-*. Jie žymi verslą, ūkio šaką arba tam tikrą mokslo sritį (DLKG₄, 102; LKG 1, 310). Visuose vediniuose jau galima išvelgti dvi darybos pakopas. Hibridinių vedinių pamatiniuose žodžiuose indigenių priesagų funkcija yra darybinė, nes lietuvių kalboje vartojami jų pamatiniai žodžiai, pvz.:

- (14) *bibliofilinink-yst-ė* ← *bibliofil-inink-as*, *-ė* ← *bibliofil-as*, *-ė*, *medalinink-yst-ė* ← *medal-inink-as*, *-ė* ← *medal-is*, *muziejinink-yst-ė* ← *muziej-inink-as*, *-ė* ← *muziej-us*, *trofėjinink-yst-ė* ← *trofėj-inink-as*, *-ė* ← *trofėj-us*.

Ne iš asmenų pavadinimų padarytų abstraktų (15) yra tik keliolika (14 iš 129, arba 10,85%). Iš jų tik 3 vediniai remiasi būdvardžiais (16), kurių pamatiniai žodžiai yra hibridinis priešdėlio vedinys, dūrinys ir skolinys. Iš būdvardžių išvesti ypatybių pavadinimai semantiškai artimi priesagos *-umas* ir *-ybė* abstraktams, plg. *beformystė* ir *beformybė*, *modernystė*, *modernumas* ir *modernybė*. Priesagos *-ystė* vediniai (15–16) yra vienos darybos pakopos, pvz.:

¹⁷ *Pagon-yst-ė* ← *pagon-is*, *-ė*, *vyskup-yst-ė* ← *vyskup-as*, *-ė*. Šių vedinių pamatiniai kamieniai priskiriami seniesiems skoliniams. Vedinio *vyskup-yst-ė* pamatinis žodis iš graikų kalbos atėjo, ko gero, per lenkų kalbą (Rimkutė 2005, 53).

- (15) *arešt-yšt-ė* ← *arešt-as*, *automobil-yšt-ė* ← *automobil-is*, *independent-yšt-ė* ← *independent-as*, *kompanij-yšt-ė* ← *kompanij-a*, *lotyn-yšt-ė* ← *lotyn-ai*;
 (16) *beform-yšt-ė* ← *beform-is*, *-ė*, *dviherb-yšt-ė* ← **dviherb-is*¹⁸, *-ė*, *modern-yšt-ė* ← *modern-us*, *-i*.

Priesagos *-ybe* ir *-yštė* yra panašaus darumo. Beveik du trečdaliai (73 iš 113, arba 64,60%) priesagos *-ybe* vedinių remiasi būdvardžiais (17) ir šiek tiek daugiau nei trečdalis (40 iš 113, arba 35,40%) – daiktavardžiais (18). Hibridiniuose priesagų *-ybe* vediniuose matyti tik viena darybos pakopa, pvz.:

- (17) *absoliut-yb-ė* ← *absoliut-us*, *-i*, *antimodern-yb-ė* ← *antimodern-us*, *-i*, *brutal-yb-ė* ← *brutal-us*, *-i*, *ideal-yb-ė* ← *ideal-us*, *-i*, *kvazireal-yb-ė* ← *kvazireal-us*, *-i*, *liberal-yb-ė* ← *liberal-us*, *-i*;
 (18) *absurd-yb-ė* ← *absurd-as*, *antikatalik-yb-ė* ← *antikatalik-as*, *-ė*, *demokrat-yb-ė* ← *demokrat-as*, *-ė*, *dram-yb-ė* ← *dram-a*, *elektr-yb-ė* ← *elektr-a*, *intelekt-yb-ė* ← *intelekt-as*, *kosmos-yb-ė* ← *kosmos-as*.

Daiktavardis *kvazirealybė* gali būti interpretuojamas dvejopai – kaip priesagos vedinys, padarytas iš būdvardžio *kvazirealus*, *-i* (plg. *Istorijos tampa kvazirealios* <...> DLKT; <...> *mes pabaigiame kvazirealiais vienmačiais objektais* <...> DLKT), arba kaip dūrinys, padarytas iš *kvazi-* + *realybė*. Dvejopai darybiškai galima interpretuoti daiktavardį *antikatalikybė*, t. y. kaip priesagos (plg. *Būdamas antikatalikas*, *Dostojevskis*, *aišku*, *negalėjo prisipažinti, kad jis kilęs iš katalikiškos giminės ...* DLKT) arba kaip priešdėlio vedinį, padarytą iš *anti-* + *katalikas*, *-ė*.

Savo reikšme priesagos *-ybe* abstraktai artimi priesagos *-umas* abstraktams. Iš viso užfiksuotos 45 tokios vedinių poros, nors priesagos *-ybe* vediniais ypatybė išreikšta kiek ryškiau, pvz.:

- (19) *abstrakt-yb-ė* / *abstrakt-um-as* ← *abstrakt-us*, *-i*, *banal-yb-ė* / *banal-um-as* ← *banal-us*, *-i*, *global-yb-ė* / *global-um-as* ← *global-us*, *-i*, *iracional-yb-ė* / *iracional-um-as* ← *iracional-us*, *-i*, *material-yb-ė* / *material-um-as* ← *material-us*, *-i*.

¹⁸ Darinyje *dviherb-yšt-ė* galima įžvelgti ir mišrią darybą iš *herbas*, iškart suduriant ir pridendant priesagą *-yštė*.

Pasitaikė iš to paties pamatinio žodžio tik su skirtingomis priesagomis išvestas vedinys, kuris remiasi ne būdvardžiu, o darybiškai neskaidžiu daiktavardžiu (20). Priesagų *-ybė* ir *-umas* vediniai yra tik vienos darybos pakopos, pvz.:

(20) *barbar-yb-ė / barbar-um-as* ← *barbar-as, -ė*

Kol kas neaptiktas nė vienas skolintą kamieną ir nedarią indigenią priesagą, pvz., *-atvė, -atis, -yba*, turintis vedinys.

Išvados

Ypatybių pavadinimai su skolintais kamienais darybiškai nėra labai įvairūs, nes padaryti tik su trimis indigeniomis priesagomis – *-umas, -ybė* ir *-ystė*. Priesaga *-umas* – tai dariausias prie skolintų kamienų dedamas vardažodžių abstraktų afiksas. Priesagos *-ystė* ir *-ybė* nėra tokios darios darant žodžius iš skolinių, nes su jomis pasidarytų vedinių nuošimtis yra labai mažas.

Hibridiniai priesagų *-umas* ir *-ybė* vediniai dažniau remiasi skolintais būdvardžiais, o priesagos *-ystė* vediniai – daiktavardžiais. Priesagos *-umas* vediniai skiriasi nuo priesagų *-ystė* ir *-ybė* vedinių pamatinių žodžių įvairove. Dažniausiai hibridiniai priesagų vediniai yra vienos arba dviejų darybos pakopų.

Ypatybių pavadinimų skolinti pamatiniai žodžiai gali būti darybiškai skaidūs ir neskaidūs. Darybiškai skaidžiuose pamatiniuose žodžiuose indigenios priesagos gali būti tiek darybinės, tiek adaptacinės. Darybiškai skaidžiuose koreliaciniuose priesagų vediniuose siūloma sinchroniškai išvelgti darybos opoziciją su daiktavardžiais ir skolintas kalbos donorės priesagas laikyti darybinėmis (*form-al-us, -i* ← *form-a*).

Padėka. Nuoširdžiai dėkoju savo moksliniam vadovui prof. habil. dr. Bonifacui Stundžiai, atvedusiam mane į žodžių darybos tyrimų sritį, dr. Dairai Murmulaitytei ir šio straipsnių rinkinio sudarytojams bei recenzentams už pastabas ir vertingus patarimus. Suprantama, už pateiktą pavyzdžių analizę ir su ja susijusius galimus netikslumus esu atsakinga tik pati.

DERIVATION OF *nomina qualitatis* ON BORROWED STEMS

Summary

The analysis presented in the paper shows that the category *nomina qualitatis* includes the formation types of distinct productivity. Hybrid nouns are derived with the following suffixes: *-umas* (85.95%), *-ystė* (7.49%) and *-ybė* (6.56%). The majority of derivatives suffixed with *-umas* are formed from adjectives. These derivatives have quite an impressive variety of base words suffixed with *-iškas* (e.g. *drastišk-um-as* ‘drasticity’ ← *drastišk-as, -a* ‘drastic’), *-alus, -i* (e.g. *formal-um-as* ‘formality’ ← *form-al-us, -i* ‘formal’ ← *form-a* ‘form’), *-ingas, -a* (e.g. *elasting-um-as* ‘elasticity’ ← *elasting-as, -a* ‘elastic’) and *-yvus, -i* (e.g. *instinktyv-um-as* ‘instinctivity’ ← *instinkt-yv-us, -i* ‘instinctive’ ← *instinkt-as* ‘instinct’). Some base words refer to past passive participles (e.g. *disciplinuot-um-as* ‘a quality of being disciplined’ ← *disciplinuot-as, -a* ‘disciplined’ (*disciplinuo-ti*) ‘to discipline’), present passive participles (e.g. *cituojam-um-as* ‘quotability’ ← *cituojam-as, -a* ‘quotable’ (*cituo-ti*) ‘to quote’) or participles of necessity (e.g. *neinformuotin-um-as* ‘absence necessity to inform’ ← *neinformuotin-as, -a* ‘the one who does not have to be informed’ (*neinformuo-ti*) ‘not to inform’). However, it is not always the case that during the word formation process several derivation steps are possible. These steps can be absent in nouns having suffixless base words (e.g. *global-um-as* ‘globality’ ← *global-us, -i* ‘global’). Derivatives suffixed with *-ystė* are usually derived from nouns (e.g. *agronom-yst-ė* ‘agronomy’ ← *agronom-as, -ė* ‘agronomist’), whereas derivatives suffixed with *-ybė* are usually derived from adjectives (e.g. *brutal-yb-ė* ‘brutality’ ← *brutal-us, -i* ‘brutal’). In morphologically decomposable correlative derivatives borrowed suffixes are suggested to be synchronically regarded as derivational (*form-al-us, -i* ‘formal’ ← *form-a* ‘form’).

SUTRUMPINIMAI IR ŽENKLAI

- ang. – angliškai
- ← – darybos ryšys tarp vedinio ir pamatinio žodžio
- ←… – darybos ryšys tarp koreliacinio vedinio ir pamatinio žodžio
- / – konkuravimas
- * – nepaliudytas, potencinis pamatinis žodis

ŠALTINIAI

- CorALit – *Lietuvių mokslo kalbos tekstynas*, www.coralit.lt (2022-06-13).
- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, 2011, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/> (2022-06-25).

LITERATŪRA

Aleksaitė, Agnė 2018, Ypatybių pavadinimai Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne, *Bendrinė kalba* 91, 1–27.

DLKG₄ – Vytautas Ambrazas (red.), Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, 4 patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

Inčiuraitė-Noreikienė, Lina 2017, *Dabartinės lietuvių kalbos vardažodžių su (neo) klasikiniais elementais morfeminė sandara ir daryba*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Inčiuraitė-Noreikienė, Lina 2022 (spausdinama), Hibridinių ir koreliacinių veidinių bei skolinių konkurencija, *Baltistica* (57)1.

Keinys, Stasys 1999, *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Keinys, Stasys 2005, *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

LKG 1 – Kazys Ulvydas (red.), *Lietuvių kalbos gramatika 1: Fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis)*, Vilnius: Mintis, 1965.

Marchand, Hans 1969, *The Categories and Types of Present-day English Word Formation: a Synchronic-Diachronic Approach*, 2nd edition, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

Pakerys, Jurgis 2013, Naujųjų skolinių duomenų bazės veiksmažodžių morfologija, *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–26, www.taikomojikalbotyra.lt (2017-01-13).

Pakerys, Jurgis 2016, Morphological adaptation of adjectival borrowings in Lithuanian, *Baltistica* (51)2, 239–269.

Rimkutė, Aušra 2005, Nelietuviški XIX a. galo – XX a. pradžios katalikų katekizimų terminai, *Terminologija* 12, 42–66.

Urbutis, Vincas 2009, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Wohlgemuth, Jan 2009, *A Typology of Verbal Borrowings (= Trends in Linguistics. Studies and Monographs 211)*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Lina INČIURAITĖ-NOREIKIENĖ

Baltijos kalbų ir kultūrų institutas

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[lina.inciuraitė@flf.vu.lt]